

TÜNDÉRVÖLGY ELFOGLALÁSA. BRÓDY SÁNDOR: AZ EGRI DIÁKOK

Bartók Béla

A robinzonád egy művészeti műfaj, amely elsősorban az irodalomban és a filmvilágban terjedt el, és Daniel Defoe 1719-ben megjelent *Robinson Crusoe* című regényéről kapta a nevét. A témája kényszerű izoláció egy távoli és ismeretlen helyszínen, és többnyire pozitívan – idillként vagy utópiaként – mutatja be az életet, bár a kategóriák között van átfedés. Az eredeti regény erkölcsfilozófiai kérdéseket boncolgat, valamint a természet és a kultúra, a természet és civilizáció, az egyén és a társadalom közötti konfliktusokat próbálja feloldani. A kitaszított hősnek egyedül kell új életet kezdenie egy többé-kevésbé lakatlan vidéken. A talpon maradás sikerül Robinsonnak, de rendelkezésére áll a hajóroncs, amely biztosítja számára a megélhetés alapvető feltételeit, ruhákat, szerszámokat, fegyvereket. Ez tehát a kalandregényeknek olyan változata, amelynek világutazó hőse lakatlan szigetre vagy más elzárt helyre vetődik, és az áldatlan körülmények ellenére is megszervezi az otthonihoz hasonlatos életét. A természeti és társadalmi primitivizmust legyőzi az európai, keresztény, fehér civilizáció, a gyarmatosítás tehát nemcsak hasznos, de szükséges esemény is. A „magyar robinzonádok” látszólag mentesek a gyarmati ideológiától, vagyis valójában nem igazi robinzonádok. *„De a zsánerproblémák mögött nem valamilyen realista vagy humanista törekvést kell sejtenünk: ahogy nem volt gyarmatunk, úgy hiányzott a kolonizáló attitűd is.”*¹ Az egri diákok példája viszont kissé mást mond a társadalmilag, etnikailag rendkívül érzékeny utókornak.

A Robinson valóban befolyásolta az angol gyarmatosítási ideológia megteremtését. James Joyce sokatmondóan jegyezte meg, hogy Robinson Crusoe a brit hódítás igazi szimbóluma. *„Ő a brit gyarmatos igazi prototípusa... Crusoe-ban megvan a teljes angolszász mentalitás: a férfias függetlenség, a tudattalan kegyetlenség, a kitartás, a lassú, ám hatásos intelligencia, a szexuális érzéketlenség, a számító szükségzaváság.”*² Ha az angol tengerész a brit nemzet identitását fejezi ki, akkor a két egri diák a 19. szá-

¹ PUSZTAI GÁBOR: *Robinsonok között*. In: Alföld. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat, 8(2014). 66–77. Idézi: ZÁDORI ZSOLT: *A „magyar Robinson” valahogy túléli, nyoma sincs a kultúrfőlénynak* [elektronikus dokumentum]. In: http://hvg.hu/sorkoveto/20111013_magyar_robinson_jelky_andras (letöltés: 2014.05.11.)

² „He is the true prototype of the British colonist. ... The whole Anglo-Saxon spirit is in Crusoe: the manly independence, the unconscious cruelty, the persistence, the slow yet efficient intelligence, the sexual apathy, the calculating taciturnity.” In: *Daniel Defoe* by James Joyce, translated from Italian manuscript and edited by Joseph PRESCOTT. In: *Buffalo Studies*, 1(1964). 24–25. In: <http://www.corpusomnium.org/robinson-crusoe/> (letöltés: 2014.03.17.)

zadi magyar nemzet azonosságát jeleníti meg. A két gyermek kapcsolata egymással a köznemesség és a jobbágyság (a nép) viszonyát szimbolizálja.

Érdemes áttekinteni a műfaj történetét a kezdetektől legalább 1894-ig, hiszen *Az egri diákok* című regény alcíme ez volt: „*Két magyar Robinson története*”. A Defoe-regény sikere olyan sok utánzatot hozott létre, hogy címét egy műfaj meghatározására használják, amelyet sokszor egyszerűen csak „lakatlan szigeti történetként” neveznek. A robinzonád kifejezést *Johann Gottfried Schnabel* használta először 1731-ben megjelent *Die Insel Felsenburg* (*Sziklavár sziget*) című regényének előszavában. Jules Verne híres volt robinzonádjairól, mert ilyen műfaj az *Öt hét léghajón*, a *Grant kapitány gyermekei*, *A rejtelmes sziget*, *A kétévi vakáció*, *A tizenöt éves kapitány* című regénye, amelyek az 1860–70-es években jelentek meg – éppen Bródy gyermekkorában – és nyilvánvalóan nagy hatást gyakoroltak az egri származású íróra is. Manapság gyakran így nevezik a túlélésről szóló művészeti alkotások egyik alfaját.

Egy archetipikus robinzonádban a főszereplő hirtelen elszigetelődik a kényelmes civilizációtól, gyakran hajótörést szenved vagy társaitól lemarad egy távoli ismeretlen helyen vagy egy lakatlan szigeten. Improvizálnia kell túlélésének eszközeit a kéznél levő korlátozott forrásokból. A robinzonádok közös témái, amelyek Bródy Sándor könyvében is szerepelnek, a következők lehetnek: elszigeteltség (pl. lakatlan sziget vagy egy idegen bolygó, jelen esetben egy elzárt völgy), új életforma kezdete a szereplők számára, találkozás bennszülöttekkel vagy látszólagos bennszülöttekkel (a regényben a román pásztort tekinthetjük annak), valamint vélemény a korabeli társadalomról (ami közvetlenül *Az egri diákokban* nem található meg, csak a reformkori irodalomra találunk utalásokat).

Ezeket a történeteket sokszor utópista szemlélet jellemzi. A *Robinson* a környezetét könyörtelennek és unalmasnak tekinti. A főhős csak értelmének és kulturális nevelésének értékei segítségével éli túl az eseményeket, amelyek képessé teszik őt arra, hogy győzzön kitaszított társaival vagy a helyi lakosokkal szemben kirobbant konfliktusok során. Végül sikerül megszerveznie a megélhetést és egy kis civilizációt is létrehoznia a vadonban. A művek folytatódhatnak még utópisztikusabb irányban (pl. *A svájci Robinson család*) vagy disztópikus (világvégi) irányban is (pl. William Golding *A legyek ura* című regényében).

Számos mű van azonban, amely nem illik bele egyik felsorolt csoportba sem. *A svájci Robinson család* pl. nem igazi robinzonád, mert a főhősök számára a természet sokkal barátságosabb, mint Defoe hőséne. Az egri diákok számára is idillikusabb a környezet, bár néhányszor panaszkodnak az elzártásra. Érdemes tehát áttekintenünk az igazi robinzonád tartalmi elemeit. A szereplők hisznek a tudományos és technikai haladásban, használják ennek eredményeit. A cselekmény az emberi civilizáció újjáépítését és sikereit követi, tehát az őskortól az újkorig tartó fejlődést modellezi. Látványos a főhősök gazdasági teljesítménye, vagyis a zsákmányolásról áttérnek a termelésre (földművelés, állattartás, kézművesség, kereskedelem). A természet zord, ellenséges és barátságtalan. Kissé végzetes

a természet kegyetlensége, az emberi munka ereje viszont eltűzött. A robinzonádok tehát az európai embernek a természetet és a más embertípusokat legyőző, kizsákmányoló; a pozitivista haladásba vetett diadalmas, felsőbbrendű hitét és optimizmusát hirdetik.

Egertől a Tündérvölgyig

Bródy Sándor ifjúsági regénye 1890. december 28. és 1891. június 28. között, folytatásokban jelent meg először *Pósa Lajos³ Az Én Újságom⁴* című gyermeklapjában, könyv alakban pedig 1894-ben adták ki.

A történet 1847. május 31-én kezdődik az egri ciszterci gimnáziumban, de volt olyan kiadás (az internet ezt közli),⁵ amelyben 1846 szerepel. Az időrend nagyon zavaros, de a mondanivaló szempontjából lényegtelen. Bródy is az egri cisztercieknél tanult néhány évig – 1874 és 1876 között – és úgy tűnik, hogy ez nagyon nagy hatást tett rá. Az író művében az iskola történetének három időszakját rekonstruálja. A cselekmény ideje 1847-ben kezdődik, a forradalom és a szabadságharc előtt. A második időszak Bródy Sándor gyermekkorára, hiszen 1873-tól 1876-ig itt tanult, utána családja elköltözött Egerből. Végül a regény 1890–1891-ben született, könyv alakban 1894-ben jelent meg, vagyis a személyes élmények alapján 45 évvel korábbi iskolai állapotokat próbál bemutatni. Ez a kísérlet sikeres, hiszen amit megtudunk a diákok életéről, hihetőnek tűnik. Megpróbálja feleleveníteni azokat a diákhagyományokat, amelyek az 1848 előtt ott tanuló gyerekek életét jellemezték. Labdajátékokat játszanak, ismerik a legújabb nemzeti irodalmat (Petőfi, Tompa, Arany és Vörösmarty verseit, ami talán túlzás); sokan albérletben laknak, és tanítás után kirándulnak a város környéki hegyekbe. A regény első fejezetéből azt is megtudhatjuk, hogy melyek voltak azok a játékok (pl. kis és nagy méta, körbe rota, duplex), amelyeket akkor játszottak; hova jártak játszani (Pást, Sáncok) és merre kirándultak szabadidejükben.

A reggeli mise után a diákok az iskola udvarán gyülekeznek. *Tárkányi Béla* papköltő alakja egy kis feltűnést kelt a diákok között, mert tudják, hogy meglátogatta Petőfi

³ Pósa Lajos (Radnót, 1850–Budapest, 1914.): költő, ifjúsági író. Benedek Elekkel együtt megindította az első irodalmi értékű gyermeklapot *Az Én Újságom* címmel, és annak szerkesztője volt. Számos verskötete és több mint 50 kötetnyi gyermekverse jelent meg. L. a Pósa Lajosról szóló szócikket a *Magyar életrajzi lexikon* elektronikus változatában. In: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/12393.htm> (letöltés 2014.05.05.)

⁴ *Az Én Újságom* nevű képes gyermeklap 1889-ben indult Benedek Elek és Pósa Lajos szerkesztésében. A magyar és a külföldi irodalom gyermekekhez szóló klasszikus alkotásainak közlése mellett a korszak irodalmának legrangosabb képviselői írtak a lapba. Munkatársa volt Benedek Elek, Bródy Sándor, Gárdonyi Géza, Gyulai Pál, Heltai Jenő, Jókai Mór, Krúdy Gyula, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Pósa Lajos, Sebők Zsigmond. 1944-ben szűnt meg. L. az elektronikusan elérhető *Kislexikon Az Én Újságom* c. szócikkét. In: http://www.kislexikon.hu/az_en_ujsgom.html (letöltés: 2014. 05. 05.)

⁵ BRÓDY Sándor: *Az egri diákok* [elektronikus dokumentum]. In: http://www.posalajos.com/pdf/brody_sandor_az_egri_diakok.pdf (letöltés: 2013.03.14.)

és Vörösmarty is. Tárkányi eredeti neve *Viperina* volt, ami a regény ismeretében meglepő, hiszen Viharina Ákosnak nevezik az egyik, szegény származású főhőst. Tárkányi 1821-ben született Miskolcon, 1836-tól tanult Egerben. 1840-ben már dicséretet nyert a Kisfaludy Társaságnál *Honáldozat* című balladájával, és 1844-ben kereste fel Petőfi. Abban az évben magyarosította nevét, majd pappá szentelték. Két évig káplán volt BükkSZenterzsébeten, ahol a népénekeket gyűjtötte, majd visszahívták Egerbe, és Pyrker érsek szertartója lett. Az érseket 1847 októberében Bécsbe kísérte, majd a főpapot haláláig szolgálta Egerben. 1850-ben Bartakovics érsek titkára, 1858-ban egyeki plébános lett, lefordította a Szentírást, majd az Akadémia tagjává választották. Ezután pápai kamarás, kanonok, apát, a Kisfaludy Társaság tagja, a Szent István Társulat alelnöke, a budapesti egyetem tiszteletbeli doktora volt, végül Egerben temették el 1886-ban. Tárkányi a regényben 26 éves lehet, *preceptornak* nevezi a szerző, és a kispapokat kíséri át a gimnáziumi órákra.

A tanítás azonban késve kezdődik, mert az igazgató egy diákcSíny miatt iskola-gyűlést hív össze. Szűrszabó János, az egri „madaraskofa” panaszt tett, mert valaki ellopta két kedvenc kolibrimadarát, amelynek tollait Potyoró János kötélverő mester kertjében találta meg. A mester két albérlő diákja, a nemesi származású Szihalmi Pál és az iparos származású Viharina Ákos is magára vállalja a lopást, mert mindkettő meg akarja menteni a másikat. Pali máshol tanulna tovább, Ákos pedig inkább apja mesterségét folytatná. Amikor kizárásra ítélik őket, Bora néni az iskolai kifli- és zsemleárus búcsúztatja őket (ilyen is volt még Bródy iskoláskorában), de mire szállásukra érnek, meghal a mester felesége. Megtudják, hogy főbérlőjük lopta el a madarakat, de a fiúk sajnálják feljelenteni. Másnap az Eged hegyre kirándulnak, elbúcsúznak a várostól, benéznek a jegecbarlangba (a jegec a cseppkő régi neve volt), de csak a gipszbe tudnak üzenetet vésni. A jegecbarlang a Kis-Eged hegy oldalában ma is megtekinthető, az író is gyakran járt ott. A szálláson Pali apjának levele várja őket, aki azt írja, hogy börtönbe zárták, ez utal az 1848 előtti Habsburg-abszolútizmusra.

Gyalog indulnak ezután hazafelé a szatmári Szinerváraljára, ahol szüleik élnek. Először egy juhással (Bedécs Mátyás) és nyájával találkoznak a Csörsz-árokban, valahol Füzesabony és Mezőtárkány között. Az öreg pásztor Kováchy Leó árokszálási birtokos pásztor, aki Pali anyjának a testvére, és Szatmárba tereli a nyáját. Este a tűznél elmeséli a fiúknak a Csörsz-árok mondáját. Eszerint Rád longobárd király lánya volt Delike, akit Boczisláv cseh király követelt magának. Rádot Csörsz avar király segítette a csehek elleni csatában, de neki egy hosszú árkot kellett ásatnia, hogy hajóval menjen Delikéért.⁶ Ez is Bródy gyermekkori olvasmányélményének látszik.

A fiúk elbúcsúznak az öregtől, majd Miskolcra mennek csizmát vásárolni Palinak. Ő a nemesifjú. Megnézik a híres diósgyőri papírgyárat, amely éppen 1847-ben lett

⁶ BRÓDY Sándor: *Az egri diákok*. Budapest, 1955. 30–32. (A továbbiakban: ED.)

országosan elismert,⁷ egy idegen férfi pedig azt hiszi, hogy mendikánsok (adománygyűjtő református diákok), és sok pénzük van, ezért elrabolja őket. Az idegen neve *Deldeli*, és egy vándorcirkusz vezetője, aki gyerekeket tart fogva, jutalmazza és kínozza őket (sós heringet ad nekik víz nélkül); a szobája pedig olyan, mint Gárdonyié. „*De a falakon sehol egy ablak. A tető volt félig üvegből, azon sugárzott be a világosság a selyem, bársony, aranyozott bútorokra, amelyek nem igen voltak egy fajtából valók.*”⁸

A megbízó azonban egy *Antoni* nevű férfi, társaik Gólyaláb és Többsincs, akik egy női próbababán gyakorolják a zsebtolvajlást, ami Palinak is sikerül. Pali neve Bársonyuji, Ákosé Kendermag lesz. Ez a rész a *Twist Oliverre* hasonlít: Deldeli Fagin megfelelője, Antoni azonban kevésbé hasonlít Bill Sykes-ra. Az olasz vándorcirkuszosok (a nevek olaszos hangzásúak) által elrabolt gyermekek rémtörténete általánosan elterjedt Magyarországon. Kiképzésük hetekig tart, Pali megtanul késeket dobálni, a tüdőbeteg Többsincs belázasodik, édesanyját hívja, majd meghal. Júliusban érkeznek a nagykállói vásárba Salamucci testvéreként, de Pali nem akarja Ákos életét veszélyeztetni a késdobálással, ezért kitör a kavarodás, és egy földbirtokos gyorsan megvásárolja őket.

A szabolcsi kiskirály valamelyik Kállay nevű földesúr saját kastélyába (Napkorra vagy Kállósemjénbe) viszi őket biztonságos helyre. 1890-ben nevezték ki *Kállay Zoltánt* (1856–1914) Heves vármegye főispánjának, és ebben a szereplőben lehetséges, hogy a család egyik őst mintázta meg Bródy. Talán *Kállay Miklóst* (1754–1820), a legendás szabolcsi alispánt idézte fel a „szabolcsi kiskirály” alakjában, aki Kállósemjénben született, apja halála után hatalmas birtokát bérbe adta, majd tanulni ment Pestre, Pozsonyba, Bécsbe és más külföldi városokba, így nagy műveltséggel tért haza. Megválasztották alispánnak, 18 évig viselte azt a tisztséget, és nagyon népszerű volt Szabolcs vármegyében. 1809-ben a szabolcsi nemesi felkelők ezredese volt. Később a Nyírség-tó vizeinek a tiszai ártérbe való levezetését indította el, és befejezte a Nyír szabályozását. I. Ferenc királyi tanácsossá nevezte ki. Népszerűségét, tisztességét és a róla szóló anekdotákat Vas Gereben örökítette meg. Ő volt az, aki heteken keresztül vendégül látott egy színészcsapatot.⁹

A nagyúr előbb cselédként tartja őket, aratnak és nyomtatnak a mezőn (a nemesi származású Pali dühös, hogy szolgai munkát kell végeznie),¹⁰ de ezáltal Pali jobban megismeri és megbecsüli a jobbágyok verejtékes munkáját. A behordás után

⁷ „Bizonyítvány, melyben a Magyar Iparegyesület kedves kötelességének ismeri a Diós-Győri merített papírgyárnak azon jelessége felől, melyet az 1846.iki harmadik magyar országos iparműkiállításra beküldött posta, iroda, s fogalom papíroknak különös és a külföldieket fölül múló jósága által kitüntetett azt, hogy ez alkalommal neki a nagy ezüst érdempénz megítéltetett legyen ünnepélyesen kijelenteni, s azt a dicséretes pályának további előmenetelés folytatására a honi műipar virágzásának érdekében hazafiúi bizodalommal serkenteni. Költ Pesten május 27.-én 1847.” MARES Valéria: *A Diósgyőri Papírgyár kétszáz éve*. Budapest, 1982. 45.

⁸ ED, 39.

⁹ Kállay Miklós alispán életrajzát l. a *Magyarország vármegyéi és városai* elektronikus változatában. In: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0019/37.html> (letöltés:2014.02.21.)

¹⁰ ED, 67.

a földesúr váratlanul felszabadítja őket, mint egy orosz bojár a muzsikokat a kastély erkélyéről szónokolva. „*A mai naptól fogva a magatok urai-szolgái vagytok. Ha lesz mitek, esztek, ha nem, koplaltok. Vagy ha nektek jobban tetszik a szó, hát a mai naptól fogvást szabadok vagytok. Irántam semmi tartozásotok nincsen.*”¹¹ Ez meglehetősen cinikus bemutatása a jobbágyfelszabadításnak.

Ezután egyetlen lánya, Ildikó gyermekkatonái közé sorolják be őket. Pali persze parancsnok lesz, és megmenti a kerti tóban csónakkal felborult kislány életét. Még jobb sorsuk lesz, amikor egy *Fegyverneki Balázs* nevű obsitos huszár szolgál nekik. A kastélyban ünnepségeket rendeznek, és egyszer vándorszínészek érkeznek (*Bago-méri, Dacsó*), akik a földesúr túszaik lesznek. Egy nap a színészek megszöknek, a fiúk is üldözik őket, majd ők is kereket oldanak ajándék pónilovaikon. Vándorcigányok kérik lovaikat, majd amikor az Ecsedi-láp mellett pusztai viharba kerülnek (Ákos reszket, de Pali nem fél), Károlyi gróf csikósai veszik őket pártfogásukba, és a diákok a subájuk alá bújnak.

A két pónit tisztességesen visszaküldik, majd betérnek Erdődre, ahol a várkertben pihenve éppen meglátják az ott sétáló Petőfi Sándort és Szendrey Júliát, akik 1847. szeptember 8-án a vár kápolnájában tartották esküvőjüket. Pali rajong Petőfiért: „*A nagy Petőfit látta. Azt, akinek dicsőséges nevétől hangzott az egész ország. Petőfit, a haza, a szabadság dalnokát, szegények, elnyomottak védelmezőjét, a nép hatalmas barátját.*”¹² 1847-ben azonban még nem volt annyira ismert a költő országszerte, mint 1891-ben. A Petőfi-kultusz nyilvánvaló visszavetítés a regényben.

Tündérvölgy lakói

A fiúk az erdői vár mellett találnak egy kazamátát (mint Egerben), amelyről azt gondolják, hogy elvezeti őket Szinérváraljáig. Az is egy egri legenda, hogy a vár föld alatti kapcsolatban van a környező településekkel. Palinak jut eszébe a fáklya, és ő a bátrabb, amikor Ákos órák múlva vissza akar fordulni, mégis Ákos ér fel hamarabb a felszínre.

Ezután kezdődik Tündérország elfoglalása, felderítik a titokzatos elzárt völgyet. A helyszín, az elzárt völgy a Szilágysági-Bükk hegység, Szatmár és Szilágyság vármegye határán lehet.¹³ Ákos javasolja, hogy Robinsonhoz hasonlóan építsenek házat. „*Az ő sorsuk – úgy gondolták – hasonlatos Robinson sorsához, de rosszabb is jobb is amazénál. Rosszabb, mert ők csak gyermekek, míg az férfi volt, de jobb is, mert míg az csak egyedül volt, ők ketten vannak.*”¹⁴ Itt még jobban érezhető a két fiú között

¹¹ ED, 74.

¹² ED, 110.

¹³ A Bük vagy Bükk a Bihar hegység legészakibb része, az egykori Szatmár és Szilágyság vármegye határán félkörben dél felé húzódik. Kis magasságú és területű hegység, amelynek gerincei többnyire erdők. Az véletlen, hogy Eger közelében is található egy Bükk hegység.

¹⁴ ED, 122.

a különbség. Ákos jelöli meg a fákat, hogy el ne tévedjenek. Pali egy lábast talál, halat fog, tüzet gyújt, és nyáron süti a halat. „*Palinak eszébe jutott, amit még kisis-kolás korában a földrajzból tanult, hogy a vademberek száraz fát dörzsölnek egymáshoz, úgy gyújtanak tüzet.*”¹⁵ Ákos javasolja, hogy verjenek vályogot, ahogy a cigányoktól látták, és kunyhót építenek, amelynek ajtaja, ablaka, berendezése is lesz. Itt bizonyítja az író, hogy az egri diákok a tudásukkal minden nehéz helyzetben – akár egy elzárt völgyben is, hónapokon keresztül – meg tudják állni a helyüket.

Találnak egy csónakot *Fürhécz Mihály Szeged 1622* felirattal. Pali azzal járja a tavat, miközben Ákos a házimunkát végzi. Pali csónakba száll, talál egy hódvart, amit Ákossal kiürítenek, mert gabona van benne. Pali vetni, Ákos enni akar, és az utóbbi a megsütött vakarótól súlyos beteg lesz. A szenvedések csúcsát az jelenti, amikor Ákos belázasodik. Napokon keresztül zuhog az eső, a parton emelkedik a vízszint, de az idő javul, és Ákos lassan meggyógyul. Később Ákos kétségbeesik: „*Egy óriási börtönben vagyunk itt, melyet négy sziklafal alkot. Van mindenünk, ami csak szemünknek, szájunknak kedves, de mégis csak börtönben s rabok vagyunk.*”¹⁶ Akkor is reszket, amikor Pali a medvebarlangból egy nagyobb föld alatti terembe jut, amit együtt fedeznek fel. Itt találják meg *Pécsi Simon*¹⁷ szombatos Bibliáját: „*...Pécsi Simon olyan ember volt, aki keresztyén létére nem a vasárnapot ülte meg ünnepnek hanem a szombatot. Már pedig az ilyen embereket üldözte a fejedelem, hát azok barlangokba, elhagyott templomokba, romok közé vagy a föld alá gyülekezének szombatot dicsérni, bibliát olvasni*”¹⁸ – hangzik az író magyarázata. Valószínűleg foglalkoztatta Bródyt ebben az időben a judaizmus és a kereszténység viszonya, amely az asszimiláció és disszimiláció kérdéseit is felvetette.

Az ősz végén már élelmet gyűjtenek télire, Pali egy régi puskával vadászik, mint egy földesúr, de a sebesült zergét hazaviszi és megszelídíti, pedig Ákos megenné a húsát. Téli ruhájuk nincs, de takarót és fenyőgyertyát tudnak készíteni. Ákos most a hótól fél, de Pali megnyugtatta. Pali a hóban is vadászik, Ákos

¹⁵ ED, 126.

¹⁶ ED, 144.

¹⁷ Péchi Simon (1565–70 k.–1642 k.) erdélyi kancellár, a szombatos vallás egyik fő terjesztője volt. Székelyszenterzsébeti tanítói munkája idején megismerkedett Eössi Andrással és magáévá tette annak szombatos hitelveit. Bocskai idején a kancellárián dolgozott, Bethlen Gábor alatt kancellár, 1621-ben azonban ismeretlen okból kegyvesztett lett, bebörtönözték. Számos szombatos zsoldárt és vallási munkárt írt, ezek azonban életében nem jelentek meg. Kemény Simon róla szóló *Rajongók* című regénye 1859-ben jelent meg.

¹⁸ Ennek a sajátos vallási közösségnek Bródy regényének keletkezése előtt Kohn Sámuel zsidó teológus, a pesti hitközség főrabja írta meg az első történetét, a munka 1890-ben jelent meg *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira* címmel.

süt-főz, karácsonykor a szombatos Bibliát olvassák.¹⁹ „*Leginkább a szabadulás lehetőségéről, a menekülés terveiről volt szó közöttük. Ezen kívül sokat okoskodtak azon is, hogy itten való életüket mennyél kellemesebbé és biztonságosabbá tegyék. Okosságuk, buzgalomuk, munkaszeretetük teremtett neki elég kényelmes otthont és ha nem is nagyon bőséges, de elég kellemes életet.*”²⁰

Egyik nap Pali egy sebesült román kecskepásztort talál egy szakadékban, Juon Stan Harhulának hívják, megetetik, sebét ellátják. A fiatalúr Pénteknek (románul Penteku) nevezi, és szolgájának tekinti. A román paraszt beszél nekik a forradalom kitöréséről, és azt állítja, hogy bár nyáját a magyarok hajtották el, mégis a magyarok mellett áll. Valóban volt Szatmár vármegyében román lázadás, és fegyveres harcok is zajlottak 1848-ban, de ennek más nyoma nincs a regényben. A nemzetiségek bemutatása egyébként is problémás, mert nemcsak a szlovák származású Viparina Ákos alacsonyabb rendű, de a román pásztor sem egyenrangú egy magyar köznemes fiával. Ez a nézet általánosan elfogadott lehetett akkor, amikor Bródy a művet írta, ezért ebben a tekintetben is a kor közgondolkodását tükrözi. Igaz, hogy ebben a gyermekeknek szóló műben nincs gyarmatosító gondolkodás, de a felnőtt olvasók már 1894-ben is érezhették, hogy egy hierarchikus világ szerepel benne, és szó sincs semmiféle társadalmi egyenlőségről, még ilyen különleges körülmények között sem. A 14 éves magyar fiatalúr nemcsak az alacsonyabb származású, 12 éves iskolástársának parancsol, de képes egy más anyanyelvű, aláztosan viselkedő felnőtt férfit is irányítani.

Harhula mesél Kücsükről, a szultán elátkozott öccséről, aki ebben a völgyben talált menedéket és nyugalmat. Ez csak monda, de a valóság néhány meglepő hasonlóságot mutat. III. Mehmed török szultánnak (1595–1603) három fia volt. I. Ahmed követte a trónon, aki megváltoztatta az Oszmán-dinasztia évszázados öröklési rendjét, és nem gyilkoltatta meg öccseit. Amikor öccse, Musztafa következett a sorban, a harmadik testvér, *Jahja* herceg (1585–1649) trónkövetelőként lépett fel. Anyja, az egykori görög császári dinasztia leszármazottja elrejtette fiát egy makedóniai kolostorban, ahol keresztény hitre tért. Jahja 1609-től kezdve a nyugat-európai országokat járta, uralkodókkal és keresztény püspökökkel tárgyalt, hogy segítséget kérjen tőlük a szultáni cím megszerzéséhez. A száműzött török trónkövetelő vándorlása közben Magyar-

¹⁹ Péchi Simon kéziratait Koncz József fedezte fel a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban és ismertetette a Figyelőben 1885-ben. A címe ez volt: *A szent atyákból kisédegetett tanúságok, magyarra, s időből fordítatot mind magyarázatjával egyetemben, Péchy Simontól, az isten törvényét szerető atyafiak kedvéért és épületekéért.* Szintén Koncz József találta meg az erdélyi szombatosok számára készített bibliafordítását. Az eredeti kézirat 1634-ből származott, tartalma a Mózes II. könyvétől a II. 1-12-ig való fordítás volt. A bibliaészlelet Koncz 1880-ban ismertetette a Magyar Könyvszemlében és a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban.

²⁰ ED, 162.

országban is megfordulhatott, de valószínűleg nem egy távoli völgyben bujkált, és nem Kücsük pasának nevezték.²¹

A forradalom és a háború hallatán a fiúk harcolni akarnak a hazájukért, és ez a buzgóság kis híján tragédiához vezet. Pali a puskaporral egy rést robbant a sziklafalon, de megsebesül a kövektől. Ekkor érkezik oda apja, Szihalmi Gábor, aki katonáival kiszabadítja őket. Itt azonban nem honvédtüzérekéről, hanem inkább a szatmári nemzetőrség egyik osztagáról lehet szó, amelynek egyik tisztje lehetett a színérváraljai földbirtokos. A Szatmár vármegyei nemzetőrség egyébként lassan szerveződött meg a vidéki köznemesség tagjaiból, és nagyon rosszul volt felfegyverezve.²² Ott van a csapatban Ákos apja is dobosként, ugyanolyan alacsony beosztásban, mint a fia a gazdagabb legény mellett. Feltűnik az egyik egri tanárunk is, aki elmeséli, hogy az iskolában mindenki megtudta, ki volt a tolvaj, de nem tudták visszahívni a diákokat. A fiúk addig könyörögnek, amíg őket is felveszik az alakulatba, de Ákost csak Pali kérésére és alacsonyabb beosztásba. A befejezés sablonos, és a Klapka-induló egyik sora visszhangzik benne. *„Pihentek aztán egyet s úgy mentek együtt vígan a csatába, a magyar szabadság oltalmára. Apa a fiával, tanár a tanítványával, mert így volt ez akkor, és ha szükség lenne rá újólág, így lenne megint.”*²³

²¹ *Die unglaubliche Geschichte des Sultan Jahja* [elektronikus dokumentum]. In: <http://balkanfever.at/2009/index.php/die-unglaubliche-geschichte-des-sultan-jahja> (letöltés: 2014.05.02.)

²² BOGOSSY Bertalan–DOMAHIDY István: *Szatmár vármegye története. Nemzetőrség szervezése* [elektronikus dokumentum]. In: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0020/18.html> (letöltés: 2014.02.28.)

²³ ED, 173.